

WILLEMS TAALPOLITIEK IN HET ZUIDEN: EEN SPLIJTZWAM?

RIK VOSTERS & GUY JANSSENS

Een van de beleidsstrategieën die Willem I heeft uitgewerkt om de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden tot een hechte nationale eenheidsstaat samen te smeden, was zijn unificerende taalpolitiek. Die hield in dat de Koning door eenheid van taal de saamhorigheid van al zijn onderdanen wilde bevorderen en een nationaal gevoel wilde opwekken. Aan de basis van deze taalpolitiek lag een kruising van de Frans-revolutionaire staatsnationalistische taalopvattingen enerzijds en het Duits-romantische volkse taalnationalisme van Fichte, Arndt, Jahn en Herder anderzijds. De Franse visie was dat staatseenheid taaleenheid impliceert, kort samengevat: één staat, dus één taal. De Duitse opvatting ging uit van het volk en zijn taal en leidde tot de gedachte dat het ene volk zich vooral van het andere onderscheidt door zijn taal. Bondig uitgedrukt: één taal, dus één volk en één staat.

Willem I riep het Nederlands uit tot nationale taal van het Verenigd Koninkrijk. Voor de vorst zou deze taal het cement van de natie worden. Bovendien was het een goed middel om zich van Frankrijk te onderscheiden, vond hij. Het Nederlands zou een talige barrière vormen tegen het Franse expansionisme. In het Noorden werd het gestandaardiseerde geschreven Nederlands al langer gehanteerd als taal van de overheid en van het onderwijs. In het Zuiden echter was zeker na de Franse tijd het Frans de taal met het grootste prestige, die in vrijwel alle formele of hogere communicatiesituaties werd gebruikt, hoewel voor lokaal verkeer in Vlaanderen ook wel een Zuid-Nederlandse schrijftaal voorkwam.

We gaan hieronder kort in op Willems taalpolitiek in de Zuidelijke (Belgische) provincies, eerst in Vlaanderen, daarna in Wallonië. Wat

heeft de vorst daar precies nagestreefd, welke maatregelen en middelen heeft hij daarvoor ingezet, wat is er concreet bereikt, en hoe werd zijn beleid ontvangen? Tot slot proberen we de vraag in de titel te beantwoorden: in hoeverre was Willems taalpolitiek een oorzaak van de desintegratie?

WILLEMS TAALPOLITIEK IN VLAANDEREN

Voor het Vlaamse landsgedeelte had Willem I al gauw zijn zinnen gezet op een volledige vernederlandsing van het openbare leven. Toch ging hij niet overhaast te werk. Na enkele vroege eerste besluiten die de nieuwe status van het Nederlands voorafschaduwden, overlegde hij intens met zijn ministers en andere raadslieden om na te gaan hoe realistisch zijn vernederlandsingsplannen voor Vlaanderen waren. Zijn oog richtte hij vooral op de sleuteldomeinen justitie, administratie en onderwijs.

Na lang beraad vaardigde de vorst in 1819 de eerste grote taalbesluiten uit. Het Koninklijk Besluit van 15 september 1819 kondigde de vernederlandsing van het gerecht en de lokale administratie aan, met ingang van 1 januari 1823. Na een overgangperiode van iets meer dan drie jaar zou het Nederlands in de genoemde domeinen de exclusieve voertaal moeten worden in de provincies Antwerpen, Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Nog voor het besluit in werking zou treden, werden de arrondissementen Brussel en Leuven daar verder nog aan toegevoegd.

Naast de focus op justitie en administratie zette Willem I ook sterk in op onderwijs. De staat nam een actieve rol op in de opleiding van onderwijzers, en nagenoeg het volledige lager onderwijs werd met succes vernederlandsd. Met name in dorpsschooltjes was het Nederlands echter al langer de voornaamste onderwijstaal, omdat de vreemdetalenkennis van de onderwijzers in de Franse periode vaak niet toereikend was geweest om overal in het Frans les te geven. In het middelbaar onderwijs was een grotere omslag vereist, en in de Vlaamse colleges en athenea werd vanaf 1823 een geleidelijke vernederlandsing doorgezet. Elk jaar schakelde één leerjaar tragsgewijs om naar de nieuwe nationale

taal, waardoor het Nederlands vanaf 1828 in alle klassen de exclusieve onderwijstaal zou zijn. In het hoger onderwijs, waar zowel in het Noorden als in het Zuiden het Latijn nog als gangbare onderwijstaal gold, wilde de vorst vooral het prestige van het Nederlands verhogen door in Gent, Leuven en Luik een leerstoel Nederduitse letterkunde en welsprekendheid op te richten.

Het taalbeleid van de vorst werd gemengd onthaald. In kringen van Vlaamse letterkundigen en andere liefhebbers van de moedertaal werd de vernederlandsing verwelkomd als een lang verwachte verlossing van het Franse juk. Nog vóór 1819 verschijnen er heel wat smeekbedes aan de vorst om het Nederlands in zijn oude glorie te herstellen. Hierin wordt de taaleenheid tussen Noord en Zuid meestal sterk benadrukt: door erop te wijzen dat het Hollands, het Vlaams en het Brabants eigenlijk allemaal variëteiten zijn van één Nederduitse taal, zoekt het Nederlandstalige Zuiden aansluiting bij het prestige van de Noordelijke cultuurtaal.

Dat is ook nodig, want de taalbesluiten worden niet door iedereen toegejuicht. Vooral Franstalige Zuiderlingen heffen een scherp oppositiediscours aan en bestrijden het idee dat het Nederduits als nationale taal kan gelden. Zij benadrukken net dat het Noordelijke en het Zuidelijke Nederlands zo verschillend zijn dat er van een eenheidstaal geen sprake is. Zo halen ze bijvoorbeeld aan dat de Vlaamse en Nederlandse afgevaardigden in de Tweede Kamer op het Frans moesten overschakelen om elkaar te kunnen begrijpen, omdat de onderlinge verstaanbaarheid in het Nederlands als ontoereikend werd ervaren. Vooral de vele in het Frans opgeleide advocaten voelden zich door de nieuwe taalbesluiten bedreigd, omdat hun carrièreperspectieven door een gebrekkige kennis van het Nederlands werden ingeperkt. Toch waren ook niet alle Nederlandstalige Zuiderlingen voor de vernederlandsing van het openbare leven te vinden. Zo wees de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Patrice de Coninck, er in 1817 nog op dat het Nederlands in Vlaanderen toch vooral geschikt was voor gebruik in huiselijke kring: de kennis van de Nederduitse cultuurtaal was in het Zuiden te beperkt om als officiële voertaal te worden opgelegd.

De vele kritische geluiden ten spijt treedt de verplichte vernederlandsing van justitie, administratie en onderwijs tegen 1823 in werking. Opmerkelijk is dat de taalbesluiten in deze sleuteldomeinen goed worden opgevolgd. In het gerecht had de regering de vernederlandsing goed voorbereid door Nederlandsonkundige magistraten over te plaatsen naar de Waalse arrondissementen. Vanaf 1823 verliep de rechtsgang vrijwel overal in het Nederlands, en zelfs in de overgangperiode voordien schakelden sommige rechtbanken al gretig over naar de nieuwe landstaal. In de lokale kanselarijen vond het Nederlands eveneens vlot ingang, met Brussel als enige systematische uitzondering. Die relatief vlotte omschakeling van het Frans naar het Nederlands duidt er ook op dat het met de kennis van die nieuwe landstaal niet zo slecht gesteld was als vaak werd aangenomen: ambtenaren, griffiers, advocaten en magistraten in heel Vlaanderen waren kennelijk prima in staat om het Nederlands ook in formele contexten te gebruiken. Ook in de lagere en secundaire scholen kreeg het Nederlands met slechts sporadische uitzonderingen vaste voet aan de grond, en in 1829 studeerden de eerste scholieren af die hun volledige middelbare onderwijs in de nieuwe landstaal hadden genoten.

Toch kwam het taalbeleid van Willem I tegen het einde van de jaren 1820 steeds heviger onder vuur te liggen, en de eis tot taalvrijheid dook regelmatig op in de petitionnementen aan de regering. De vorst hoopt de rust in het opstandige Zuiden te herstellen door de oppositie ook op taalvlak in zekere mate tegemoet te treden. Met twee toegevendende besluiten uit 1829 en 1830 wordt het Frans opnieuw toegelaten voor officiële aktes, en voortaan kon een deel van de rechtsgang in Vlaanderen in het Frans verlopen op verzoek van de betrokken partijen. Bovendien mochten lokale gemeentebesturen vanaf 1830 ook het Frans gebruiken voor aankondigingen en communicatie met Nederlandsonkundige burgers, en konden lokale besturen van Vlaamse gemeentes waar het Frans de volkstaal was hun administratie ook opnieuw in die taal voeren.

Deze beperkte taalvrijheid heeft in de praktijk echter slechts een beperkte impact gekend. Met uitzondering van Brussel bleef het Nederlands bijna overal gehandhaafd als voertaal binnen justitie, en in

de lokale kanselarijen schakelden slechts enkele gemeentes (gedeeltelijk) over naar het Frans als taal van de administratie. Het verzet van de oppositie tegen de vernederlandsingsbesluiten veranderde in de praktijk dus niet veel: het Nederlands had een solide plaats in het Vlaamse openbare leven verworven, en die bleef ook na de beperkte taalvrijheid grotendeels gehandhaafd.

WILLEMS TAALPOLITIEK IN WALLONIË

Voor de Walen was Willems nationale taal 'le hollandais'. Bij het begin van het Verenigd Koninkrijk kende vrijwel niemand in de Waalse provincies die taal: ze had er immers nut noch prestige. Ze werd als een 'idiome' beschouwd, een regionale taal opgesloten binnen enge Hollandse grenzen. Er bestond dus geen enkele belangstelling voor. Om de Walen niet te bruuskeren leek het de koning raadzaam om in zijn meest zuidelijke provincies eerst goodwill te kweken voor de 'langue nationale', en om het leren van het Nederlands door jonge Walen te bevorderen via het onderwijs. Pas daarna zou de landstaal ook in de Waalse provincies verplicht kunnen worden gesteld, zo redeneerde de vorst. Maar zover is het nooit gekomen.

Voor het wekken van belangstelling en goodwill voor het Nederlands heeft Willem I zelf geen initiatieven genomen. Dat hoefde ook niet omdat er verschillende particuliere verenigingen actief waren in Wallonië die 's konings politiek gunstig gezind waren en met overtuiging de rol van taal- en cultuurpromotor opnamen. De vorst verleende ze daarvoor morele en financiële ondersteuning. Onder die verenigingen noemen we de Naamse afdeling van de Hollandse, protestants-christelijk georiënteerde Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1821-1829) en het Luikse studentengenootschap Tandem (1822-1829). Daarnaast waren er ook individuele personen die op eigen initiatief de Nederlandse taal, literatuur en cultuur hebben gepromoot, in lezingen, met boeken, tijdschriften en vertalingen. Maar al bij al hadden deze verenigingen en individuen sociaal-demografisch een veel te beperkte reikwijdte en een te geringe overtuigingskracht om de sterk verankerde en door de oppositie voerende politici en clerus onderhou-

den vooroordelen van de grote meerderheid van de Walen tegen ‘le hollandais’ significant te kunnen beïnvloeden, laat staan om te buigen.

Opdat jonge Walen op school Nederlands zouden kunnen leren, hebben de koning en zijn regering verschillende maatregelen genomen, op alle drie de onderwijsniveaus. Vanaf 1822 werden rijksjaarwedden ter beschikking gesteld van de gemeenten die een ‘Nederduitse ondermeester’ wilden aanstellen om Nederlandse les te geven op de plaatselijke lagere school. Enkele tientallen Waalse gemeenten hebben van die subsidieregeling gebruikgemaakt. Ook werden vanaf de jaren 1820 kinderen van welgestelde Waalse burgers toegelaten op de volledig in het Nederlands functionerende rijkslagere modelscholen in Luik, Bergen, Namen en Doornik, die oorspronkelijk enkel bedoeld waren voor de kinderen van Nederlandse militairen die in Wallonië waren gestationeerd.

Wat het openbaar secundair onderwijs betreft, werden de stedelijke of gemeentelijke colleges en athenea in de Waalse provincies vanaf 1817 verplicht een vak ‘Langue hollandaise’ of ‘Langue nationale’ op het programma te hebben. Niet alle scholen hebben daar onmiddellijk gevolg aan gegeven, door onwil of een gebrek aan geschikte leerkrachten, maar in de loop van de jaren 1820 werd de maatregel toch overal gerespecteerd. Ook een aantal particuliere (vrije) secundaire scholen hebben op eigen initiatief een leergang Nederlands aangeboden, om hun leerlingen evenveel carrièrekansen te bieden als die van de openbare scholen hadden: de landstaal was immers ook de carrièretaal van het Verenigd Koninkrijk.

Erg belangrijk voor het Nederlands in Wallonië was, ten slotte, de leerstoel ‘Littérature et éloquence hollandaises’ aan de Luikse universiteit, ingesteld door Willem I in 1817, met als hoogleraar de Amsterdamse advocaat, filosoof en literator Johannes Kinker. De studenten in de letteren en in de rechten waren verplicht college te lopen bij professor Kinker, waarmee de vorst duidelijk maakte dat het Nederlands op het hoogste niveau belangrijk was, ook in de Waalse provincies. Kinker is erin geslaagd enkele jonge Waalse en Luxemburgse intellectuelen – zoals Lucien Jottrand en Jean François Xavier Würth

– voor het Nederlands te interesseren, enthousiast te maken zelfs. Ze hebben zich tot lang daarna zelf ook ingezet voor de bevordering van het Nederlands.

Wat heeft Willem I in Wallonië met zijn taalpolitiek bereikt? Tussen 1825 en 1828 waren er in de Waalse provincies een 70-tal lagere en zo'n 30 middelbare scholen waar Nederlandse les werd gegeven, op een totaal van meer dan 2.000 onderwijsinstellingen. Aan die 100 scholen konden jaarlijks maximaal 4 à 5.000 jongeren de lessen in de 'langue nationale' volgen, op een totaal van meer dan 150.000 Waalse leerlingen. Zowel het aantal scholen met Nederlands als het aantal leerlingen dat die lessen konden volgen, vormde dus maar een minuscule fractie van het geheel. In Luik gaf Kinker jaarlijks college aan enkele tientallen studenten. En er waren ook een aantal ambtenaren, advocaten en militairen die om carrièreredenen privélessen of bijscholingscursussen in de 'langue hollandaise' hebben gevolgd. Alles bij elkaar genomen waren Willems inspanningen ter bevordering van het Nederlands in Wallonië niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat, dat moesten zelfs de voorstanders van zijn politiek vaststellen op het terrein.

EEN SPLIJTZWAM?

In de Vlaamse provincies had het Nederlands redelijk vlot zijn intrede gedaan in het openbare leven, ondanks de twijfels over de kennis en verspreiding van de Nederlandse standaardtaal en ondanks het sterke verzet van de voornamelijk Franstalige oppositie. Met name de vernederlandsingsbesluiten van 1819 werden na een overgangperiode van een drietal jaar goed opgevolgd, waardoor de taalpolitiek van Willem I in Vlaanderen een gematigd succes kan worden genoemd. Dat de vraag naar taalvrijheid in de laatste jaren van het koninkrijk steeds prominenter opdook in de grieven aan de regering, kan vooral als een symbolisch teken van verzet worden gezien. Ondanks enkele toegevoegde besluiten in 1829 en 1830 blijft de rol van het Frans in het officiële domein beperkt, en treden pas vanaf de Belgische onafhankelijkheid op grote schaal taalwisselingen op. Dit toont aan dat de taalgrievens in de praktijk zeker geen centrale splijtzwam in de desintegratie van het

koninkrijk vormden. Een deel van de Zuidelijke elite verzette zich, onder andere vanuit een bekommernis om de eigen carrièreperspectieven, wel scherp tegen het taalbeleid. Toen het protest tegen andere aspecten van het regeringsbeleid toenam, werden hun taalgrievens als bijkomend argument ingepast in een breder oppositiediscours. Het lijkt echter aannemelijk dat de positie van het Nederlands zich nog verder zou hebben versterkt als het koninkrijk in 1830 niet zou zijn ingestort.

In de Waalse provincies was er in Willems optimistische visie ondanks de beperkte resultaten alvast toch een begin gemaakt met de introductie van de nationale taal, bedoeld als een eerste stap op de lange weg van de geleidelijke verwezenlijking van zijn taalpolitieke doelstellingen in dat gedeelte van zijn land. Maar zo is het in de realiteit niet gelopen. Integendeel: in plaats van een middel te zijn tot integratie is het onderwijs van het Nederlands voor vele Walen een *extra* bron van irritatie en ergernis geweest over het als dominant, opdringerig, discriminatoir en voor de Waalse cultuur denigrerend ervaren 'Régime hollandais'. De invoering van het Nederlands, voorgesteld als 'langue nationale', in een aantal scholen en de dreigende of in bepaalde gevallen reële hantering ervan als carrièretaal, hebben niet als een natieversterkende factor gewerkt, maar eerder als een *bijkomende* katalysator voor het verzet van de Waalse oppositie tegen het op verschillende gebieden als despotisch ervaren 'Hollandse' staatsgezag. Vooral op het niveau van de athenea, de gemeentelijke colleges en de Luikse universiteit is er protest en tegenwerking gekomen vanwege de directies, de leraren en professoren, de ouders, de leerlingen en studenten, de pers en de politici. Op die manier hebben de taalplanningsmaatregelen van Willem I in Wallonië in zekere *secundaire* mate bijgedragen tot het onderhouden of aanwakkeren van de politieke agitatie waaruit uiteindelijk de Belgische Opstand is voortgekomen, die geleid heeft tot de verbreking van de vereniging met het Noorden.

Literatuur

- G. Janssens & K. Steyaert, *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder Koning Willem I. Niets meer dan een boon in een brouwketel?* Brussel, VUB-Press, 2008.
- R. Vosters & G. Janssens, *Sur la langue nationale. Taal en taalpolitiek in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en het jonge België.* Den Haag/Brussel, ANV/VKN, 2014.